

Şizofreni ve Sanat[#]

Melike GÜNEY*

ÖZET

Bu yazıda şizofrenlerin de sanatsal değeri olan çalışmalar yapabileceği, gerçek sanatçı ile psikotik hastaların eserleri arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğu tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şizofreni, sanat, sanatçı, resim.

KLİNİK PSİKIYATRİ 2001;4:129-133

SUMMARY

Schizophrenia and Art

This article aims to show that schizophrenic people just as non schizophrenics are also quite capable of producing art and artistic creations. It also discusses the similarities and differences between the artistic productions of artists and psychotic patients.

Key Words: Schizophrenia, art, artist, paint.

GİRİŞ

120 yıl önce akıl hastalarının yaptıkları resimlere veya heykeller hiç dikkate alınmamıştı. Gerçi bazı psikiyatristler hastalarının bu tür çalışmalarını kişisel merakları sebebiyle kendileri için biriktirmişlerdi ama, bu hastaların yaptığı resimler, hamurdan figürler, ambalaj kağıdı veya gazete kağıdından yapılan plastik ürünler ya da kağıt yapıştırılmalar hiç ilgi toplama-

mamıştır. Bunun sebebi hem bu hastalara karşı toplumun aldığı tavır hem de onların toplumdan izole olmaları idi.

İlk olarak Fransız psikiyatrlarından Tardieu 1872'de ve Simon 1876'da ruh hastalarının resimlerine tanısıl açıdan dikkat ettiler ve hastaların resimleri ile hastalıkları arasındaki görmeye çalıştılar. Reja 1907'de "Delilerin Sanatı" adı altında cesur bir kitap yayınlarken hastaların az ya da çok sanatsal değeri olan eserler yarattığını, çocuklarda ve ilkelerde görülen şekli ile sanatın elementer özelliklerini ortaya koydukları açıkladı (Struben 1991).

Bugün şizofren sanatı olup olmadığı tartışmalıdır. Müller bu konuda şu cevabı veriyor. "Bir sanatsal çalışmanın içinde şizofreni olamayacağı gibi, sanatsal bir çalışma da şizofrenik semptom ortaya çıkarmaz. Çünkü şizofren sanatı çoğu kez anlaşılmalıdır. Sadece onun kendi iç dünyasını yansıtır. Ancak şizofreni geçiren sanatçılar olabilir."

Navratil, şizofren resimlerinin hastalığa özel olmadığı, başka psikozlarda, hatta sağlıklı çocuklarda, naiflerde ve halk arasında da rastlanabileceğini yazmıştır (Navratil 1976).

Bu konudaki kilometre taşı 1922'de "Ruh hastalarının resimleri" adlı kitabın yazarı Prinzhorn ile başlar. Prinzhorn bugünkü resimle tedavinin (Art therapy, maltherapie) öncüsü kabul edilebilir. Psikiyatrist ve aynı zamanda sanat tarihi eğitimi almış olan Prinzhorn, Heidelberg üniversitesi, psikiyatri kli-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesine Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, ANKARA

niğinde, çoğu hiç resim eğitimi olmayan ve %75'i şizofreni grubundan olan hastaların kendiliklerinden yaptıkları resimleri biriktirdi. Ortalama 5000 resimden oluşan bu koleksiyon bugün hala "Prinzhorn Koleksiyonu" olarak bilinmektedir ve Prinzhorn'un kitabının temelini oluşturmaktadır.

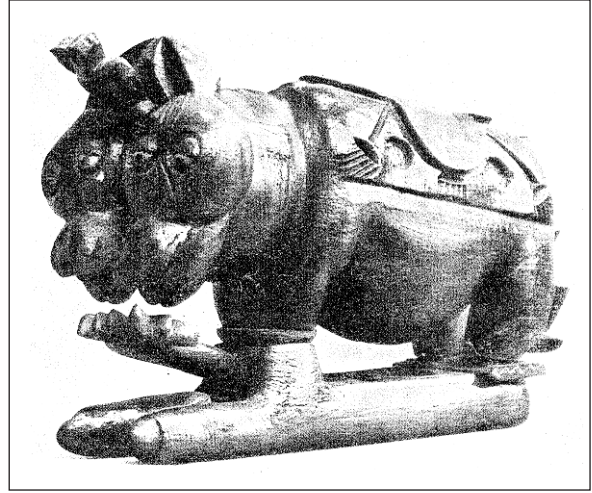
Prinzhorn, kitabı için ruh hastalarının sanatı, patolojik sanat, sanat ve psikoz gibi isimler kullanmaktan kaçınmıştır. Çünkü sanat duygu yüklü ve değer taşıyan bir kelime idi. Ruh hastaları için bu kelimenin kullanılması sakıncalı olurdu. Onun için Prinzhorn kitabına "Ruh Hastalarının Resimleri" adını verdi. Prinzhorn, hastaların bu uğraşları için psikolojik sebepler olarak kendini açıklama gereksinmesi, biçimlendirme ve resim yapma eğilimi, oyun ve süsleme dürtüsü, düzenleme ve sembol yapma gereksinmesi gibi sebepler gösterdi (Prinzhorn 1968).

Sanatçı Şizofrenler

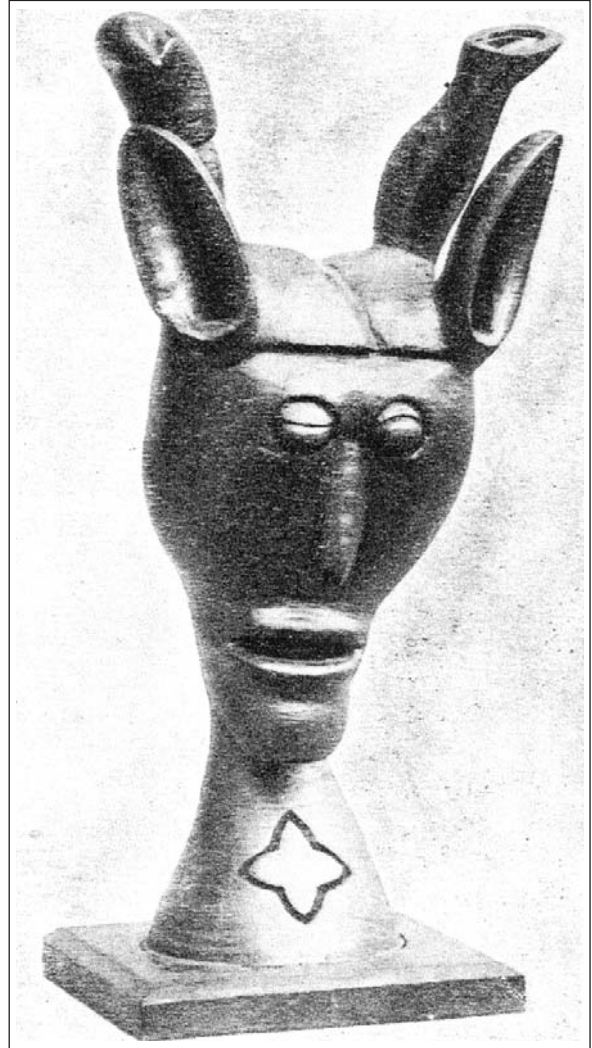
Prinzhorn'un hastaları arasında tek tük mimari ya da teknik resim eğitimi almış olanlar vardı ama büyük çoğunluğu hiç resim eğitimi almamış olan psikotiklerdi ve hastaneye yatırıldıktan sonra sanatla ilgilenmeye başlamışlardı. Hastaların bu dönemi genellikle psikozlarının akut fazlarının geçmesinden sonraya rastlıyordu. Bu hastaların hiçbirisi resim ya da heykel için yönlendirilmemişlerdi. Zaten o sıralarda sanat tedavisi diye bir disiplin yoktu. Bununla birlikte Prinzhorn koleksiyonundaki birçok resim şaşırtıcı, estetik özellikleri ile bugünkü modern sanat akımının temsilcileri olarak kabul ettiğimiz sanatçıların eserlerine benzemektedirler.

Prinzhorn'un sanatçıları arasınıda Karl Brendel adlı hasta iyi bilinir. Prinzhorn koleksiyonundaki az sayıda heykeltıraş ve ağaç oymacısından biridir. 10-12 yıl süren ve gittikçe artan paranoid psikozundan ötürü 35 yaşında iken hastaneye yatırılmış ve 6 yıl sonra bu ağaçtan figürleri yapmaya başlamıştı. Resim 1 ve 2'de çift başlı su aygırı ve şeytan isimli ağaç oymaları görülüyor.

Prinzhorn koleksiyonundaki pek çok ürün akıldan çıkmayacak sıra dışı özellikleri ve hünerli yapıları ile modern sanatçılarınkine benzer. Ancak önemli olan bir notanın belirtilmesi gerekir; bu hastalar henüz modern sanatçılardan haberdar değillerdi. Daha doğrusu modern sanatçılar henüz tanınmıyordu. O dönemde henüz tanınmamış olan P. Klee, Jean Arp, Max Ernst, Alfred Kubin gibi birçok sanatçı Prinzhorn'un

Resim 1. Karl Brendel'den çift başlı su aygırı adlı ağaç oyma.

Resim 2. Karl Brendel'den şeytan adlı ağaç oyma.

kitabını büyük bir heves ve heyecanla karşılamışlardı. Prinzhorn ise, psikotik hastaların sanatsal değeri olan çalışmalar yapabileceğini düşünüyordu. Koleksiyonundaki bazı resimlerin modern sanatçıların resimleri ile karşılaştırıldığında aradaki farkın keyfi olduğunu, her iki grup sanatçıda yaratıcılık için aynı dürtülerin rol oynadığını ileri sürdü.

Prinzhorn'un koleksiyonundaki, psikotik sanatçılarından en önemlisi ise, 1864-1930 yılları arasında yaşamış olan Adolf Wölflî'dir. Paranoid şizofreni tanısı ile Bern yakınlarında yatırıldığı Waldau psikiyatri hastanesinde yatışından 4 yıl sonra resim yapmaya başlayan Adolf Wölflî karekalem ve renkli kalemle ciltlerle dekoratif resimler, desenler yaptı, yazılar yazdı (Resim 3). Ölümünden önce resimleri satılmaya başlayan Wölflî'nin ölümünden sonra adına bir vakıf kurulmuş ve eserleri İsviçre Bern sanat müzesinde korunmaya alınmıştır. Adolf Wölflî'nin 30 yılı aşkın süre yaşadığı hastanede psikozun ilerlemesinden sonra evreni yeniden kurma çabası içinden resimlerinden uzaya açıldığı ve onları Aziz Adolf olarak imzaladığı görülür. Adolf Wölflî'nin eserlerinde sonuna kadar kişisel stilini koruduğu ve resimlerinin estetik bütünlüğü olduğu kuşkusuzdur (Esman 1989).

Adolf Wölflî'nin resimleri ile benzerlik gösteren bir başka şizofren ressam hemen hemen aynı tarihlerde yaşamış (1887-1941) ve 25 yıl akıl hastanesinde yatmış ve orada ölmüş olan Pedro Alois Ruis'dir. Asıl mesleği demircilik olan Alois İspanyol idi. Aynen Wölflî gibi akıl hastanesinde ressam olmuştur. Muhtemelen remisyon dönemlerinde yaptığı uzun yürüyüşlerde o yöredeki katadrallerde gördüğü Bizans ve İran halılarının desenlerini aklında tutarak çizmiştir (Resim 4) (Lafora 1965).

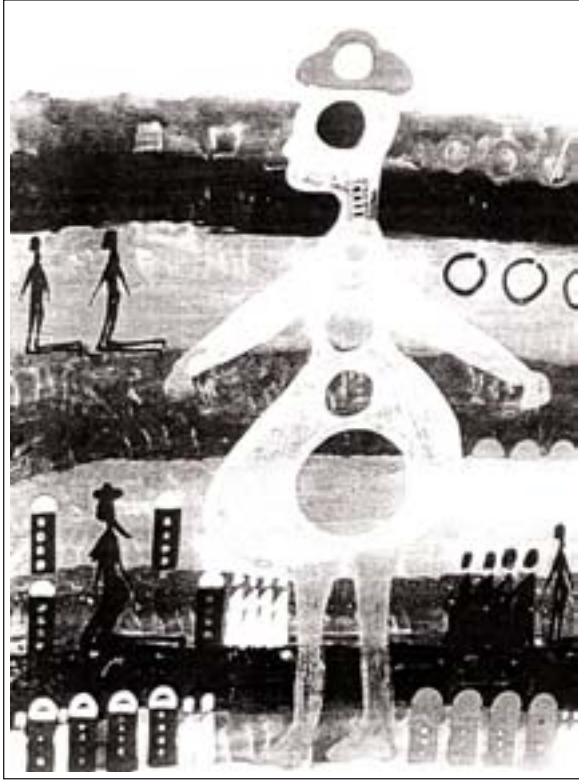
Aklıl hastanesinde sanatçı olan bir başka şizofren hasta günümüze daha yakın bir tarihte yaşamış olan İtalyan Carlo Zinelli'dir. 1947'de 31 yaşında iken Verona Psikiyatri Hastanesi'ne paranoid şizofreni tanısı ile yatırılarak 1974'de ölümüne kadar orada kalmış hastanede kendi kendine resim yapmaya başlamıştı. Carlo hastanede yattığı sırada Dr. Andereoli onunla özel olarak ilgilenmiş ve resimlerinin "art brut ya da non-culturelle" yani eğitimsiz sanat'a ait olduğunu hissetmişti. Dr. Andereoli Carlo'yu sanat dünyasına tanıtmak için Paris'e gitmiş ve resimlerini primitif resamlara büyük ilgi gösteren çağdaş Fransız ressamlarından Jean Dubuffet'ye göstermişti. Dr. Andereoli, Carlo'nun resimlerini peri-

Resim 3. Adolf Wölflî.

Resim 4. Pedro Alois Ruis.

Resim 5. Carlo Zinelli.

yodik olarak Verona, Milano ve Floransa'daki galerilere yollayarak sergi açmasını sağlıyordu (Andreoli 1996). Bu şekilde Carlo o dönemdeki "Art brut" ressamı arasında varolmuştur (Resim 5).

Resim 6, 7'de kliniğimiz gündüz hastanesinde tedavi gören ve resim eğitimi almış olan paranoid şizofren bir hastanın perseküsyon hezeyanlarını açıkladığını görüyoruz.

Şizofren Sanatçı ile Profesyonel Sanatçı Arasındaki Farklar

O halde sanatçı şizofren ile profesyonel sanatçı arasında ne gibi farklar olduğu sorusu aklımıza gelmektedir. Bu soruya yanıt aramak için yola çıktığımızda, sanatçı acaba ne yapıyor diye düşündüğümüz zaman daha iyi bir yanıt bulamadığımız için kendini ifade ediyor deriz. Sanatçıyı bizden farklı kılan bir dürtüye hala inanmaktayız. Esinlenme unsuru ile bilinç altı gizli bireysel birikimler ve sinyaller arasında bir bağ kurar ve bilinç altına dalmakla bunları bulup çıkaracağımızı düşünürüz. Ancak önemli olan derinlere dalmak değil, derinlerde yatanı bulup çıkarmak ve estetik bir bütün içinde ifade etmektir. Çünkü sanatçı için derinlerde değerli

Resim 6. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Gündüz Hastanesi arşivinden.

Resim 7. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Gündüz Hastanesi arşivinden.

mücevherler gibi parıltıyan bu bilinç altı materyel gün ışığına çıktığında estetik elementler kullanılmaz ise ıslak çakıl taşlarına dönüşebilirler. Onun için sanatçılar özelliği olanı bulup çıkardığı şeyi bilgi, deneyim ve estetik elementler yardımı ile hünere işleyen ve topluma hitabeden kişilerdir (Gombrich 1988).

Sanatçı bunu yaparken sıklıkla kollektif bilinç altından yararlanır. Şizofren ise çoğunlukla kendi bilinç altına ait ve kendine yönelik mesajlar verir. Elbette

gerçek modern sanatçı da kendi bilinçaltını ve bilinç öncesini kullanır, fakat onu toplumsal bir dile dökmeye yarayan teknik bilgi ve hünere sahiptir.

Kris'in 1952'de açıkladığı teorisine göre sanatsal yaratıcılık işlevi "Ego hizmetinde regresyondur." Bilinç altına ve primer sürece regrese olan sanatçı ilhamını oluşturduktan sonra ikincil süreç düşünceye geri dönmektedir. Kris'e göre sanatçı sınıma ve yanılgularla yol alır, öğrenir, ifade tarzları değişir ve dinleyici araştırır. Şizofren sanatçı ise, dinleyici araştırmaz, gerçek dünyayı değiştirmek için yeniden yaratır ve resminde kendisi için özel anlamı olan ilkel nesne temsilleri ve içine aldığı sembolleri açıklar. Bunun için şizofren sanatçıyı anlamamız güç olmaktadır. Onun ancak psikiyatride uzmanlaşmış bir kişi anlayabilir.

Plokker'e (1965) göre profesyonel sanatçılar ya da eğitim almış amatörler psikotik amatörler psikotik olsalar bile hemen tüm vakalarda eski stillerinde çalışmaya devam ederler. Daha önceki ustalıklarını devam ettirirler.

Profesyonel olmayan kendiliklerinden resim yapmaya başlayan şizofrenlerde görülen sanatsal yaratıcılık %2 oranındadır. Onların bu gayretleri kaotik ve ürkütücü yaşantılarının düzene sokulmasında, kişiliklerinin entegrasyonda ve yeniden yapılmasında yardımcı olur (Güney 1994).

KAYNAKLAR

- Andreoli V (1996) Newsletter on Psychopathology of Expression, No. 5 WPA.
- Esman AH (1989) Art and psychopathology. The Message of "Outsider Art" Adolesc. Psychiatry. The University of Chicago Press. s. 15: 160-181.
- Gombrich EH (1988) Sanatın Öyküsü. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Güney M (1994) Sanat, yaratıcılık ve psikopatoloji. Psikiyatri Bülteni, 1: 16-20.
- Lafora GR (1965) Psychopathology and Pictorial expression Series 7. Sandoz.
- Lynton N (1982) Modern Sanatın Öyküsü. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Kris E (1982) The creative spell in a schizophrenic artist. Psychoanalytic. New York, Explorations in Art International University.
- Navratil L (1976) Schizophrenie und Kunst, Reprint, Munich, Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Prinzhorn H (1968) Bildneri der Geisteskranken 2. Aulf. Springer. New York, Verlag-Berlin, Heidelberg.
- Plokker JH (1965) Art from the Mentally Disturbed, Little Brown.
- Struben F (1991) Bilder als Zugang zu einer schwierigen Patientin. Gustav Fischer Verlag Stuttgart.